

1-маъруза
Қарорлар қабул қилиш фанига кириш, фаннинг мақсади
ва умумий масалалари.

Режа

1. Фанга кириш
2. Қарор қабул қилишнинг замонавий асослари.
3. Қарор қабул қилишда рационал ва коммпромисс масалалар.

Калит сўзлари. Сифат мезони тили, бинар муносабатлар тили, танлаш функциялари тили, аксиомалар тили.

Оқилона, мақсадга мувофиқ қарорни танлаш ва келишиш

Тизимларни бошқариш, қурилмаларни лойиҳалаш, фаолиятни режалаштириш ва умуман қарор қабул қилиш (ҚҚҚ) маълум бир мақсадга эришишни назарда тутди. Одатда бошқариш, лойиҳалаш, режалаштириш тушунчалари оптималлаштириш тушунчаси билан боғлиқ бўладилар. Қарор қабул қилиш ҳолатларида мақсадни аниқлаб олиш асосий жараёнлардан биридир. Қарор қабул қилишнинг мураккаб тизимларида мақсадни шакллантириш ҳам муайян даражада мураккаб масалага айланади.

Оддий тизимларда мақсад функциясини ёки қийматлари қарор сифатини аниқлаш имконини берадиган шкалани кўрсатиш мумкин бўлади. Бундай ҳолатларда оптималлаштириш масалалари ечимининг сонли таҳлилини амалга оширишда математик программалаштириш фанининг назарияси ва усуллари қўлланилади. Мураккаб ҳолат ва тизимларда қарорнинг сифатини ягона мақсад функцияси орқал и ифодалаш ҳар доим ҳам мумкин бўлавермайди. Бундай ҳолатларда оқилона (рациональ) ечимни қабул қилиш алгоритми турли вариантларни таққослаш имконини берувчи қўшимча ахборотларни талаб қилади. Бундай вазият кўп меъзонли (критерийли) ва кўп мақсадли ихтилофли (конфликтли) ҳолатларда кузатилади.

Кўп мезонли тизимларда қарор жамоавий равишда қабул қилинади. Бунда жамоа аъзолари ўз билимлари, салоҳияти, тажрибасига таяниб қарорнинг вариантини таклиф қилади. Жамоа аъзолари кўрилаётган масала бўйича эксперт бўлиб, қарор қабул қилиш экспертлар қарори орқал и амалга оширилади.

Қарор қабул қилишда келишувга (компромисс) эришиш аксиомаларнинг муайян мажмуаси, яъни қарорга ва қарорни танлаш алгоритмига қўйиладиган талаблар мажмуаси орқал и ифодаланади. Бунда аксиомаларнинг муайян мажмуаси турли тарифларга ва адолатли қарорларга олиб келади.

Кўпгина ҳолатларда оқилона қарор қабул қилиш жараёни у ёки бу соҳа мутахассисларининг тажрибасини таҳлил қилиш ва тизимлаштириш билан боғлиқ кечади, шунингдек ушбу жараён қарор қабул қилиш учун зарур бўлган муайян ахборотлар тўпламига эга бўлиши лозим. Мазкур маълумотлар қарор қабул қилиш учун етарли бўлмоғи лозим.

Қарор қабул қилишнинг замонавий назарияси математик программалаштириш, операциялар таҳлили, математик иқтисод, автоматик бошқариш ва ўйинлар назариясининг моделлари ва усулларида фойдаланади. Шунинг учун ҳам қарорни танлаш назариясининг ҳар хил ёндошишлари ва турли тиллари шаклланган. Бу тиллар қуйида келтирилган:

1. Сифат мезонлари тили.
2. Бинар муносабатлар тили.

3. Танлаш функциялари тили.
4. Аксиомалар тили.

ҚҚҚ назарияда қарор қабул қилишнинг турли усуллари (тиллари) мавжудлиги афзалликлар ва камчиликларга эга. Афзалликларга турли ҳолатларда мос келган усулни танлаш (қўллаш) мумкин бўлса, камчилиги назарияни амалга қўлаганда ҳар хил тушунчалар мавжудлиги.

Бу усулларнинг сифат мезони ва бинар муносабат усули бир бирига боғлиқдир. Сифат мезони усулида қарорни акс эттирувчи сон ёки функция берилади. Худди шундай бинар муносабатларга сон ёки функцияни муносиблигини аниқласа бўлади. Лекин ҳамма ҳолатларда ҳам бинар муносабатлардан фойдаланиш имконияти бўлмайди.

Мисол учун вариантлар тўпламидан энг яхшисини танлаб олиш масаласи қўйилганда бинар муносабатларни қўллаб бўлмайди. Бунда 3-усул – танлаш функциялари усули қўлланилади. Бу функцияларнинг аргументи сифатида вариантларнинг тўплами олинади. Аксиомалар усулида қарорни танлашни унинг сифатлари орқал и амалга оширилади. Бу усул жамоавий қарор қабул қилишда адолатни тامينлайди.

Шунингдек қарор қабул қилиш усуллари 2 гуруҳга бўлса бўлади:

1. Танлаш концепцияси усули;
2. Танлаш механизми усули;

Танлаш концепцияси усулида нимани танлаш кераклиги, танлаш механизми усулида қандай танлаш кераклиги аниқланади.

Концепциялар тили (усули) қарор қабул қилишни ташқи жиҳатларини белгиласа, танлаш механизми, ички сифатларини белгилайди.

Саволлар.

1. Қарор қабул қилишнинг замонавий асослари.
2. Қарор қабул қилишда рационал ва коммпромисс масалалар.
3. Қарор қабул қилишнинг асосий жараёнлари.
4. Қарор танлаш назариясининг усуллари ва типлари.